

I. Soudobý světový revoluční proces a demokracie

1. Charakter světového revolučního procesu

Základním obsahem soudobé epochy je přechod lidstva od kapitalismu k socialismu. Pro tento světodějný revoluční proces jsou určující zákony plynoucí z hlavního rozporu soudobé epochy, z rozporu mezi kapitalistickou a socialistickou soustavou, jenž je specifickým výrazem rozporu mezi kapitálem a prací, buržoazií a proletariátem v celosvětovém měřítku. Ústřední sociální silou soudobé epochy je dělnická třída. Má určující vliv na progresivní světový vývoj. příznivě působí zejména na vytváření podmínek pro rozvoj revoluce pokojnou cestou, pro přechod rozvojových zemí k socialismu nekapitalistickou cestou, pro všestranný rozvoj demokracie, sociálního pokroku a zachování trvalého míru ve světě.

Už přechodem kapitalismu tzv. volné soutěže v monopolistický kapitalismus a hlavně pak nástupem všeobecné krize kapitalismu po I. světové válce a Říjnové socialistické revoluci, se vytvořily nové podmínky pro třídní boj proletariátu. Novum těchto podmínek je — mimo jiné — v tom, že proti předcházejícímu období, kdy úkoly boje za demokracii plynuly z objektivního rozporu mezi lidem a sociálními nositeli feudalismu a jeho pozůstatků — feudály (polofeudály), vyvolává nutnost tohoto boje nyní také a především imperia- listická buržoazie, jejíž sociálně ekonomické postavení jí přisuzuje roli hlavní a nejmocnější protidemokratické síly ve světě. Její, ve své podstatě proti- humanní politický kurs, vystupňovaly militaristické kruhy současné státně monopolistické oligarchie a nadnárodních monopolů až k hranici světové ja- derné katastrofy. Vyhrocující se antagonismus mezi výrobními silami, které už dávno dorostly do úrovně materiálních předpokladů socialismu, a přežilými buržoazními ekonomickými vztahy a jejich nadstavbou ozřejmuje ovšem *naléhavost řešení tohoto antagonismu socialistickou revolucí*. Nicméně *neprokazuje nutnost jejího bezprostředního provedení v jednotlivých zemích*, a to ani v těch kapitalisticky nejvyspělejších. Vyostrující se rozpor mezi monopolistic- kou buržoazií a širokými lidovými vrstvami vyvolává spíše nutnost „historické okliky“ na cestě k socialistické moci v podobě přednostního boje za protimono- politické demokratické přeměny v ekonomice, politice i celé ideologicko-kul- turní nadstavbě.

Platí-li, že v období imperialismu žádná jiná třída kromě proletariátu ne- může v žádné zemi probíjet k vítězství socialismu a že socialis- tické revoluce v jednotlivých zemích jsou hlavními, podstatnými etapami pro- cesu světové socialistické revoluce, vůbec to neznamená, že by epocha této sociální revoluce sestávala pouze z těchto etap. Leninská teorie vyvrací před- stavy o „čisté“ sociální revoluci a dokazuje, že ve všeobecném procesu světové socialistické revoluce se musí projevit důsledky nejružnější ekonomické úrov- ně a sociálně politických a kulturních specifik, stávících v jednotlivých eta- pách do popředí jako hlavní rozpory, které jsou sice rozparem mezi prací

a kapitálem podmíněny, ale *nekryjí se* s ním. To znamená, že tento proces nemůže proběhnout jinak než jako epocha, v níž se občanská válka proletariátu proti buržoazii pojí s nejrůznějšími demokratickými hnutími a revolucemi. Bezprostřední socialistická revoluce bez předchozích demokratických revolučních předstupňů je v současnosti málo pravděpodobná i ve vyspělých kapitalistických zemích, i když se ovšem naprosto nevylučuje. Články světového revolučního procesu se tak stávají všechny druhy progresivních demokratických hnutí a revolucí, včetně národně osvobozeneckých revolucí, v jejichž čele stojí buržoazie a jejichž demokratismus je proto jen omezený, neboť — nezávisle na subjektivních záměrech a cílech příslušných tříd a sociálních skupin — objektivně oslabují pozice světového imperialismu.

2. Vztah buržoazie a proletariátu k demokracii

O tom, jak se buržoazie jako panující třída staví k demokracii, vydávají výmluvné svědectví už politické výsledky buržoazních revolucí, které v sedmáctém století v Anglii, v osmáctém a devatenáctém století v ostatní Evropě a Americe odstraňují feudální systém a nastolují nový společenský řád — kapitalismus. Jak známo, tyto revoluce zdaleka nelikvidují důsledně feudální, hluboce antidemokratické státně politické zřízení, nýbrž ponechávají jeho silné zbytky, které si buržoazie pouze přizpůsobuje své potřebě. Teprve ve druhém období kapitalismu, na konci 19. a na začátku 20. století dochází k pozvolné demokratizaci některých evropských kapitalistických zemí. Byla-li však na začátku dvacátého století v některých evropských zemích zavedena formálně demokratická politická a občanská práva pro všechny občany, došlo-li k uskutečnění formální demokracie, bylo to především zásluhou dělnického socialistického hnutí, a nikoli vládnoucí buržoazie. Ta se pouze podvoluje, přizpůsobuje, není aktivním původcem těchto změn. Formální demokracii připouští, poněvadž odpovídá zastřenější taktice její třídní nadvlády. Avšak zásadně jen potud, pokud tuto její třídní nadvládu neohrožuje. To se markantně projevuje v celém období od Říjnové socialistické revoluce až do současnosti. Jestliže fašismus v Itálii, Německu, Španělsku a fašizace mnoha dalších buržoazních států už mezi první a druhou světovou válkou jasně ukázaly pravou, hluboce reakční podstatu vládnoucí buržoazie a neudržitelnost iluzorních představ o liberální demokracii jako adekvátní a perspektivní státní formě v ekonomicky vyvinutých kapitalistických zemích, vývoj soudobého státně monopolistického kapitalismu to jen nanovo potvrzuje. Doklady toho nelze ovšem hledat jen ve vnějších, empirických vrstvách tohoto vývoje, nýbrž v jeho celkové logice.

Především nelze přehlédnout, že reakční společenská podstata monopolistické buržoazie se i v současnosti vyjevuje v různých podobách, mnohdy i zcela *protikladných této podstatě*. Ideologičtí a političtí představitelé státně monopolistického kapitalismu, a to i jeho nejreakčnějších a nejagresivnějších kruhů, zdaleka ne vždy vystupují proti demokratickým právům a svobodám zjevně a otevřeně; naopak, v ideologicko-politickém zápolení se socialistickou soustavou je obvykle staví do popředí a vydávají dokonce za základní hodnoty „západního světa“. Avšak stačí připomenout takové fakty, jako například stále výraznější oslabování role zastupitelských orgánů a zvyšování pravomocí výkonných orgánů, zejména špiček vojensko-byrokratického aparátu a hlavně pak další zdokonalování mechanismu umožňujícího, aby se relevantní rozhodnutí o politickém kursu a nejzávažnějších otázkách vnitřní a zahraniční politiky konala na mimoparlamentní půdě, v rezidencích finančních magnátů aj., aby bylo jasné, že demokratická vyznání ideologických představitelů státně

monopolistické buržoazie, glorifikující instituce buržoazní demokracie, rozhodně nejsou výrazem odhodlání této vrstvy podřízovat se vůli lidu. Jako dříve i nyní se za „demokratickou“ pózou buržoazie skrývají její velmi málo demokratické, třídně egoistické zájmy. Konkrétně jde o to, že k „demokratické“ kamufláži nejvlastnějších třídních zájmů nutí tuto vrstvu zejména dvě nepominutelné objektivní okolnosti: z jedné strany potřeby regulování reprodukce pracovních sil v souladu s novou úrovní technologických změn a modernizace výroby; z druhé strany pak výrazný vzrůst demokratického uvědomění širokých mas pracujících a vzrůstající síla a mohutný vliv socialistických a všech pokrokových sil ve světě. Zkušená buržoazie však na tuto nutnost reaguje aktivně tím, že demokratické frazeologie využívá k politické dezorientaci mas a upevnění své třídní nadvlády nad nimi. Nutno přiznat, že monopolistická buržoazie zdaleka není v tomto svém počínání bez úspěchů. Náznorně to lze demonstrovat na USA, kde i v současnosti, kdy podle oficiálních údajů každý sedmý obyvatel žije pod hranicí chudoby, zatímco vojenské výdaje dosahují astronomických částek (výdaje Pentagonu mají vzrůst v roce 1984 na 273 miliard dolarů), ideologie monopolistického kapitálu podstatně ovlivňuje vědomí a jednání převážné většiny občanů. Obdobně je tomu v Anglii, Německé spolkové republice a některých dalších kapitalistických zemích, o čemž svědčí — mimo jiné — i volební výsledky z posledních let, znamenající posuny doprava.

Přirozeně, i vztah proletariátu k demokracii určují jeho třídní zájmy. Jenomže jeho specificky třídní zájem, který je v daném případě v souladu s obecným společenským zájmem, objektivně nejen umožňuje, ale i vyžaduje maximum demokracie. Jak všestranně objasnil V. I. Lenin, nutnost účasti proletariátu v boji za demokratické přeměny je dána tím, že tyto přeměny — i když jejich realizace ještě bezprostředně nevybočuje z rámce kapitalismu a panství buržoazie — svým způsobem prospívají proletariátu více než jeho antipólu — buržoazii. Jde v základě o to, že teprve v podmínkách demokracie a politické svobody může proletariát nejlépe rozvinout boj proti buržoazii. To neznamená, že by proletariát určité země nemohl svrhnout buržoazii bez předběžného nastolení plné buržoazní demokracie, nýbrž jen to, že proletariát jako třída nemůže s úspěchem provést socialistickou revoluci, nepřipravuje-li se na ni bojem za demokratické cíle.

Ačkoli epocha protifeudálních buržoazních revolucí už dávno minula, boj za demokratické cíle zdaleka nepozbyl na významu. To podstatně souvisí především s rolí, kterou ve stadiu imperialismu hrají monopoly, s jejich nadvládou nad celým hospodářským a politickým i kulturním životem jednotlivých zemí. Monopolistická buržoazie se nejrůznějšími protidemokratickými opatřeními a akcemi citelně dotýká základních životních zájmů nejširších mas, k nimž patří především dělnická třída, rolnictvo a střední městské vrstvy. A právě tento rozpor, který je odnoží zostřujícího se základního rozporu mezi prací a kapitálem, tvoří reálnou základnu pro organizování boje za demokracii, za demokratická práva a svobody a za omezení a podlomení hospodářské moci monopolů. Vzhledem k tomu, že monopolistická buržoazie — ve snaze čelit rozkladu systému kapitalismu zachváceného všeobecnou krizí — využívá politické moci ke stupňování své ingerence do celého společenského života, zahrnuje boj za demokracii celý komplex úkolů z politické, hospodářské a ideologické sféry. Konkrétní podoba tohoto komplexu úkolů se ovšem modifikuje podle konkrétních podmínek, určených konečnými podstatnými specifiky ekonomiky v tom kterém vývojovém období.

Vycházíme-li ze shody a jednotností hlavních podmínek a náležitostí reprodukčního procesu jako kritéria periodizace poválečného monopolistického kapi-

talismu, vytane celé období třiceti let od konce druhé světové války až do cyklické krize 1974—75 jako specifická fáze. Je charakterizována grandiózním rozmachem světového revolučního procesu, zračícím se ve vytvoření světové socialistické soustavy a v prudkém rozkladu a zhroucení koloniální soustavy; vede k pronikavému prohloubení všeobecné krize kapitalismu. Příznačným rysem tohoto období je však i schopnost monopolistické buržoazie adaptovat se na nové vnější podmínky kapitálové reprodukce. Činí tak prostřednictvím systému státně monopolní regulace, jímž se kapitalistické výrobní vztahy do určité míry přizpůsobují potřebám rozvoje výrobních sil, především potřebám rozvíjející se vědeckotechnické revoluce. Při vysoké nasycenosti trhů v padesátých a šedesátých letech umožňuje tento systém dosahovat vysoké akumulace kapitálu a poměrně rychlého ekonomického růstu. Tím se dočasně tlumí negativní účinky některých zostřených rozporů imperialismu a převážná většina kapitalisticky vyspělých zemí se vyvíjí v tomto období poměrně pokojně.[1]

Za nového poměru sil v poválečném světě a vzedmuté vlně revolučního a demokratického hnutí musela monopolistická buržoazie dělnické třídě i ostatním třídám a vrstvám pracujícího lidu kapitalistických metropolí učinit některé ústupky. Projevily se namnoze v podobě opatření rozšiřujících v tom či onom směru horizont formální politické demokracie, jakož i opatření zvyšujících jejich materiální životní úroveň a sociální zabezpečení. Tato a vůbec veškerá demokratizační opatření, k nimž byla vládnoucí buržoazie v poválečném období donucena náporom pokrokových společenských sil, je ovšem třeba hodnotit pozitivně jako úspěch těchto sil, i když bezprostředně ještě nejdou za rámec buržoazní státnosti. Současně třeba však mít na zřeteli: 1. využitelnost a praktické využívání právě těchto demokratických reforem k infikaci mas iluzemi o „čisté“, nadtřídní západní demokracii, o transformaci kapitalismu v lidový kapitalismus apod., jak jsme toho až dodnes neustále svědky; 2. nezbytnost některých z těchto reforem pro realizaci maximálního monopolistického zisku formou pozitivní státně monopolistické regulace podle keynesiánského modelu; 3. kroky monopolistické buržoazie k faktickému znehodnocení přijímaných demokratických reforem jinými opatřeními, hlavně uplatněním reálné moci kapitálu. S prohlubující se všeobecnou krizí kapitalismu a dalšími posuny v poměru sil ve světě ve prospěch socialismu v poválečném období se reakční, antidemokratická tendence monopolistické buržoazie stupňuje tak, že expanzionistická politika, kterou vyvolává — a v jejímž čele stojí imperialističtí „jestřábi“ USA —, staví na pořad dne úkoly uhájení národní a státní suverenity nejen v rozvojových, ale i v četných kapitalistických zemích, a to v rámci úsilí o odvrácení hrozby termonukleární války, ohrožující samu existenci lidstva. Je tedy zřejmé, že *potřeba boje za demokracii* se v poválečném vývoji stává stále akutnější.

Boj za uvedené hlavní i další demokratické úkoly má zjevně svůj samostatný význam, neboť se týká hodnot, které mají pro život lidu elementární význam. Je však zároveň organicky spjat s bojem dělnické třídy za socialismus, neboť pro něj vytváří příhodné sociálně politické předpoklady, staví široké masy lidu po bok dělnické třídy a vrhá do izolace a oslabuje reakční imperialis-

(1) Období od poloviny sedmdesátých let, kdy na další výrazné prohloubení všeobecné krize kapitalismu reaguje státně-monopolistická buržoazie bezprecedentním stupňováním své agresivity a příklonem k novým formám státně monopolní regulace, chápeme — vzhledem k celkové kvalitativní úrovni poměru sil ve světě v tomto období — jako zvláštní subetapu jedné a téže, to je třetí vývojové etapy soudobé epochy.

tickou velkoburžoazii.(2) Tím je dáno, že demokratické hnutí se víc než kdykoli dříve přibližuje revolučnímu boji dělnické třídy za socialismu. Přitom se v daném období objevuje možnost rozvíjet revolučně demokratické přeměny směrem k socialismu bez občanské války, cestou pokojného rozvoje revoluce s případným využitím parlamentu. Že tato možnost, dříve jen neobyčejně vzácná, se stává nyní častou, ba téměř obvyklou v kapitalistických zemích s demokratickou státní formou, o tom svědčí programy příslušných komunistických stran z té doby.

V polovině sedmdesátých let dozrála krize dosavadního systému státně monopolní regulace ohlašující se už od přelomu šedesátých a sedmdesátých let.(3) Uzavírá fázi, v níž bylo možno dosahovat vysokých temp ekonomického růstu keynesiánským typem pozitivního ovlivňování poptávkové stimulace, a navozuje přechod k novému systému státně monopolní regulace, preferujícího monetaristický typ nabídkové stimulace negativním vměšováním státu do ekonomiky. Touto restrukturalizací hospodářského mechanismu se monopolistická buržoazie snaží zajistit si své zisky za situace, kdy pokrok při rozvíjení vědeckotechnické revoluce vyústil v celkovou stagnaci kapitalistické ekonomiky, vážně narušující proces reálné akumulace kapitálu. A poněvadž postupující technologický pokrok a vyšší stupně zespolečenštění výrobních sil si vynucují přechod ke kvalitativně vyšší úrovni internacionalizace ekonomiky — integraci, je státně monopolní regulace v jednotlivých zemích už od přelomu šedesátých a sedmdesátých let vystavena stále intenzivnějšímu vlivu politiky nejmočnějších nadnárodních center mezinárodního finančního kapitálu.(4)

Kvalitativními změnami v mechanismech státně a nadstátně monopolistické regulace si nejmočnější skupiny finanční oligarchie chtějí na úkor pracujících zajistit nejen co největší efekt ekonomický, ale také politický. Jde jim o to využít rychle po sobě následujících cyklických krizí k všemožnému podněcování vzájemné konkurence při nabídce a prodeji pracovní síly v řadách námezdně pracujících, k podkopávání jejich třídní soudržnosti a k jejich manipulaci pro podporu naprosto protilidových imperialistických zájmů. Pod rouškou „nezbytných celonárodních obětí“ k ozdravení ekonomiky a vytvoření „odstrašovací síly“ proti „sovětské hrozbě západnímu svobodnému světu“ se neokonzervativní politika všude pokouší odbourat ekonomické, sociální i politické vymoženosti, které si lid vydobyl na vládnoucí třídě v předcházejících etapách.

(2) Tak například v *Programu Komunistické strany USA*, nejvyvinutější kapitalistické země světa, který byl schválen na celostátní konferenci strany 7.—8. srpna 1954, čteme: „Program, který zde uvádíme, nemůže odstranit neplánovitost a opakuje se hospodářské krize kapitalismu. Ty může odstranit pouze socialismus. Tento program však může pomoci, aby byla hospodářská krize oddálena a zmírněny její důsledky pro lid. Může zachránit Ameriku před existujícím a zřejmým nebezpečím maccarthismu, může zahradit cestu válce a fašismu, zachránit americkou životní úroveň a zachovat demokracii.“ (s. 195—6). Obdobně v *Programu Komunistické strany Japonska*, přijatého na V. konferenci strany v srpnu 1951, se uvádí: „... dnešní reakční pořádek musí být odstraněn a vystřídán novým, národně demokratickým pořádkem... je třeba dosadit novou, lidovou vládu. Bude to koaliční vláda zastupující zájmy všech pokrokových a osvobozeneckých sil Japonska“ (s. 73). *Programy komunistických stran*. Praha, Vyd. ÚV KSČ 1956.

(3) „Zvláštností kritické fáze, která započala v polovině sedmdesátých let, je její komplexní, mnohotvárný ráz, její závislost na mnohých procesech ve sféře ekonomiky a politiky. Tím je dáno její trvání a nezřetelnost jejích hranic.“ A. I. Belčuk: *Ekonomičeskije krizisy sovremennogo kapitalizma*. Moskva, Nauka 1981, s. 324.

(4) „Nynější cyklická krize, která postihla světové kapitalistické hospodářství v letech 1979—83, zvlášť jasně odhalila internacionální povahu finančního kapitálu. Na jedné straně se tato krize (nejžhoubnější od 30. let) projevila jako krize celé měnové a finanční soustavy kapitalismu. Na druhé straně to, že se současně projevil její důsledek, vedlo k urychlené koncentraci a centralizaci finančního kapitálu v celosvětovém měřítku.“ Otázky míru a socialismu 1983, č. 11, s. 56.

Na uvedený kurs monopolistické buržoazie, zaměřený k tomu, aby břemena neduhů kapitalistické ekonomiky byla přenesena na bedra pracujících, reaguje revoluční dělnická třída demokratickou, protimonopolistickou alternativou řešení nově vzniklých problémů. Vzhledem k odlišnostem nové situace nabývá i politika dělnického a demokratického hnutí nový obsah. Zračí se ve specifických hospodářských i politických požadavcích, jimiž komunistické strany jednotlivých kapitalistických zemí v posledních letech doplňují a modifikují své dosavadní programy nejbližších úkolů.

Alternativní strategie ve sféře hospodářské vychází z premisy, že důsledkům hospodářských krizí nelze čelit na účet pracujících, nýbrž především na účet monopolistické buržoazie. V minimálních programech komunistických stran se setkáváme obvykle s požadavky: přerozdělení národního důchodu snižováním dividend velkoburžoazie a zamezením poklesu reálných mezd pracujících; účinných opatření proti nezaměstnanosti a racionálního využívání pracovních sil; zlepšování pracovních podmínek a zkracování pracovního dne bez krácení mezd; rozšiřování státního sektoru znárodněním klíčových podniků a zajišťování účasti pracujících na řízení a kontrole hospodaření podniků; sociálního zabezpečení pracujících; lidové kontroly finančních transakcí a zahraničního obchodu; omezení výdajů na zbrojení; zvýšení péče o životní prostředí aj. Velmi aktuální jsou požadavky četných komunistických stran na obranu národních ekonomik proti expanzi mezinárodního finančního kapitálu.[5]

V politické sféře se s ohledem na nové podmínky konkretizují požadavky demokratizace státního aparátu a veřejného života, demokratizace volebních soustav a rozšíření pravomocí zastupitelských orgánů, obnovy, obrany a prohloubení občanských práv a svobod, boje proti všem formám diskriminace, boje za národní a státní suverenitu, za mír aj.[6]

Alternativní strategie vypracovaná komunistickými stranami a promítající se v akčním programu demokratického hnutí našich dnů, je koncipována a uskutečňována tak, aby dělníci a široké vrstvy lidu chápali nerozlučnou souvislost mezi citelným zhoršováním své životní úrovně a reakčním politickým kursem vládnoucí monopolistické buržoazie, zejména pak militarismem, hazardujícím s osudem lidstva.

(5) K minimálnímu programu Francouzské komunistické strany náleží např. požadavky: znárodnění průmyslových a finančně úvěrových monopolistických skupin, decentralizace řízení, rozšíření práv pracujících a zdanění velkých majetků, zkrácení pracovního týdne bez snížení mezd na 39 hodin, odchod do penze v šedesáti letech a poskytnutí pátého týdne placené dovolené. Alternativní strategie Komunistické strany Velké Británie požaduje, aby v protiváze k pohybu finančního kapitálu a zboží byla realizována socialistická opatření, aby byly obnoveny a rozšířeny funkce státu v oblasti sociálního zabezpečení a aby byl plánovitě inovován průmysl s tím, že bude rozšířeno společenské vlastnictví. V minimálním programu levicových sil v odborovém hnutí vypracovaném kanadskými komunisty se žádá: nastolit společenské vlastnictví přírodních, a to i energetických zdrojů a podřídit je společenské kontrole, převést podniky amerických nadnárodních korporací v Kanadě do společenského vlastnictví, rozvinout mezinárodní spolupráci, aby bylo možno čelit zhoubné politice nadnárodních korporací, udržet a zvýšit reálnou koupěschopnost pracujících, podřídit kontrole zavádění nové techniky, čelit intenzifikaci práce, stavět se na odpor všem formám třídní spolupráce, zkrátit pracovní týden, aniž by byly sníženy mzdy a prodloužit placené dovolené, vytvořit organizace nezaměstnaných aj. (Otázky míru a socialismu 1983, č. 5, s. 71, 77; č. 9, s. 53).

(6) Tak například návrhy Komunistické strany Řecka „v obecných rysech požadují demokratizaci státního aparátu, likvidaci všech forem diskriminace, demokratickou reformu ústavy, uskutečnění opravdu demokratické decentralizace správy, zavedení volebního systému řídícího se principy proporcionálního zastoupení s reálnou účastí pracujících a mládeže na rozhodování atd.“ (Otázky míru a socialismu 1983, č. 5, s. 42).

II. Demokratická protimonopolistická revoluce

1. Podmínky a hybné síly demokratického protimonopolistického hnutí a revoluce

Objektivní zákonitost revolučního přechodu od kapitalismu k socialismu se týká jak tohoto přechodu samého, tak i podmínek, které se pro něj musí vytvořit. Jinými slovy řečeno, k socialistické revoluci může dojít jen tehdy, když pro ni v lůně starého řádu vyzrají potřebné předpoklady v podobě hluboké ekonomické a politické krize, kterou označujeme termínem revoluční krize či revoluční situace.[7] Vzhledem k tomu, že pro kvalitu společenského systému jako celku má rozhodující význam základní rozpor v oblasti materiálních společenských vztahů, je krize kapitalistického výrobního způsobu základem krize celého kapitalistického společenského systému. V realitě se takováto krize utváří ve formě všeobecné krize monopolistického kapitalismu jako světového systému.[8] Zachvacuje kapitalistický svět už při přechodu do stadia imperialismu a v úplnosti pak po první světové válce a Říjnové socialistické revoluci. Má charakter permanentní krize.[9] Ruku v ruce s krizí kapitalistického výrobního způsobu jde krize politiky soudobého monopolistického kapitalismu. Je krizí základní linie, již síly reprezentující zájmy monopolistického kapitalismu sledují, tj. linie na zachování kapitalistických výrobních vztahů, brzdících další rozvoj výrobních sil.

Vývoj všeobecné krize kapitalismu v průběhu sedmdesátých a na počátku osmdesátých let se v kapitalistických zemích uskutečňuje jak ve znamení dalšího prohloubení základního rozporu mezi prací a kapitálem, tak také ve znamení dalšího vyostření hlavního rozporu soudobého státně monopolistického kapitalismu, rozporu mezi monopoly a převážnou většinou populace, již se jejich útisk a vykořisťování dotýká. Tím je dáno, že a) v jednotlivých kapitalistických zemích se rozšiřují reálné možnosti; pravděpodobnost vzniku revoluční situace, b) typickou bude i nadále revoluční situace, vytvářející objektivní předpoklady pro demokratickou protimonopolistickou revoluci jako specifickou formu přístupu a přechodu k revoluci socialistické.

Symptomatické pro všeobecnou krizi kapitalismu v současnosti je vyostření ekonomických a narůstání politických krizí ve všech kapitalistických zemích. Situace ve všech kapitalistických zemích je labilizována důsledky hospodářského poklesu a stagnace, vysokou nezaměstnaností, inflací atd. Zostření krize politiky soudobého monopolistického kapitalismu, která má trvalý ráz, se projevuje stále častějšími a stupňujícími se krizemi konkrétních politických kursů vládnoucích tříd a vrstev. Přímou v klasických formách vidíme prohlou-

(7) „... basilejský manifest z roku 1912 předpokládal... revoluční situaci, stručně vyjádřenou slovy „hospodářská a politická krize“ (V. I. Lenin: *Spisy*, sv. 21. Praha, SNPL 1957, s. 213.

(8) Není pochyb o tom, že rozpor mezi společenským charakterem výroby a soukromokapitalistickou formou přivlastňování jako základní rozpor kapitalismu se postupně vyostřuje už v kapitalismu tzv. volné soutěže a že se vzhledem k tomu už v tomto stadiu postupně utvářejí i objektivní podmínky pro socialistickou revoluci v kapitalisticky vyspělých zemích. Avšak až teprve se vznikem imperialismu tyto podmínky vykrystalizovaly plně. Cyklické krize byly už v kapitalismu „volné soutěže“ samozřejmě projevem antagonisticky rozporné podstaty kapitalistického výrobního způsobu, avšak ještě ne projevem jeho úplné celkové krize.

(9) V epoše od Pařížské komuny do Říjnové socialistické revoluce přestal být základním rozporom dějinného vývoje rozpor mezi feudalismem a lidem a jeho místo zaujímá už rozpor mezi prací a kapitálem. Nicméně centrální silou této předrevoluční epochy zůstává — jako v předchozí epoše — ještě buržoazie. (Srv. E. N. Cyganova: *Demokratičeskije dvizenija sovremennosti: sožeržanije, mnogoobrazie, tendencii razvitiia*. Moskva, Izd. Moskovskogo universiteta 1983, s. 13.)

bující se labilitu politického života od konce sedesátých let v Itálii. Neklamným projevem krize politiky horních vrstev jsou časté vládní krize, následující za sebou v krátkých intervalech, stejně tak jako například neschopnost institucí parlamentní demokracie učinit přítrž stupňujícímu se terorismu, podněcované mu ultrareakčními silami nadnárodních i domácích monopolů aj.

V rámci všeobecné krize kapitalismu, zachvacující jeho ekonomiku a politiku a ovšem i celý duchovní život, vznikají tak v závislosti na stupni vyostření rozporů podmínky pro prorážení imperialistického řetězu útlaku a vykořisťování v jeho jednotlivých člancích. Když na půdě ekonomické krize, vyvolané propletením vnitřních a vnějších ekonomických antagonismů a jejich vyostřením, dochází k vyostření také třídně politických vztahů v centrální otázce politiky, v otázce politické moci, krystalizuje v dané zemi rozhodující komponent revoluční situace — *celonárodní krize ve smyslu všeobecné mocensko-politické krize*. V míře, v níž v jejím průběhu narůstá schopnost progresivního subjektivního faktoru realizovat politickou revoluci, stává se pak revoluční krize *bezprostřední revoluční krizí*. (10)

Vzhledem k nerovnoměrnému hospodářskému a politickému vývoji a zvláštěností místa a role jednotlivých kapitalistických zemí v systému imperialismu krystalizuje revoluční situace v té které z těchto zemí různým tempem. Tak například vleklá strukturální krize italské společnosti už dlouho ukazuje na to, že „hořejší vrstvy“ jsou stále méně schopny řídit státní záležitosti starým způsobem a že „dolejší vrstvy“ se nechťejí smířovat s takovým řízením, čili že země prochází celonárodní krizí, stavící napořád problém podstatné změny dosavadní politické moci. Nehledě na řadu lidu užitečných a prospěšných demokratických reforem, dosavadní politická aktivizace pracujících mas tu dosud nebyla podchycena a usměrněna tak, aby se revoluční situace stala bezprostřední, akutní a umožnila podstatný vlom do struktury panství monopolů. V některých průmyslově vyvinutých kapitalistických zemích, takových jako jsou například USA nebo Německá spolková republika je, pravda, potřeba změny jedné garnitury vládnoucí třídy druhou výrazem jak krize politického kursu zaměřeného na dostižení určitých specifických dílčích cílů, tak i krize základních cílů politiky státně monopolistické buržoazie. Avšak poněvadž krize politiky „horních vrstev“ tu nebyla — a to zejména zásluhou oportunistů a reformistů v dělnickém hnutí — provázena odpovídající bojovou aktivizací pracujících mas, revoluční situace se v těchto zemích nerozvíjí. Ba co víc, nová vládnoucí garnitura využívá spontánně narůstající nespokojenosti mas k tomu, aby je — za pomoci nejpustší sociální demagogie, šovinismu a antikomunismu a antisovětsismu — získala pro podporu svého nového, ultrareakčního politického kursu. Vcelku možno říci, že přechodem k nové fázi státně monopolní regulace se v kapitalisticky vyspělých zemích otevírají perspektivy dalšího zintenzívnění třídního boje dělnické třídy a jejich spojenců s monopolistickou buržoazií. A třebaže se v některých z těchto zemí monopolistickým kruhům podařilo prohloubit svou hegemonii vůči početným vrstvám lidu a tím i částečně zbrzdit revoluční rozmach mas, dlouhodobě působící faktory zesíleného imperialistického útlaku a vykořisťování působí naopak ve směru rozvoje revoluční situace. Nejmarkantnější se účinky právě těchto faktorů projevují ve středně vyspělých kapitalistických zemích, hospodářsky závislých na mezinárodním finančním kapitálu.

Ve středně vyspělých zemích tzv. závislého kapitalismu se — všeobecně vza-

(10) Například v červnu 1913 hovořil V. I. Lenin o tom, že v Rusku „je revoluční situace a že narůstá bezprostřední revoluční krize“. V. I. Lenin: *Spisy*, sv. 19. Praha, SNPL 1957, s. 215.

to — utváří revoluční situace snáze, rychleji a častěji než v průmyslově vyspělých kapitalistických zemích. To souvisí s tím, že v těchto zemích se splétá v jedno klubko řada rozporů, jež v průmyslově vyspělých zemích buď neexistují, anebo nejsou tak palčivě vyhocené jako zde. Máme na zřeteli zejména rozpory, které jsou spjaty s pozůstatky různých předkapitalistických společenských řádů a rozpory plynoucí z ekonomické nadvlády cizích monopolů. Situace v těchto zemích se stává o to výbušnější, že mezinárodní finanční kapitál usiluje dnes nejen o to, aby tu dosahoval stále větších nadzisků, ale i o to, aby „vyvezl hospodářské potíže“ z center imperialismu na periferii.[11] Nerovnoměrnost společensko-ekonomického vývoje těchto zemí má však za následek i nerovnoměrnost uzrávání revoluční situace.

Význačným rysem současné etapy vývoje kapitalistických zemí je to, že do demokratického protimonopolistického hnutí jsou vtahovány stále širší vrstvy obyvatel. Souvisí to mimo jiné s tím, že oficiálně přiznávané právo národů a národností na sebeurčení je v kapitalistickém světě neustále porušováno systematickým vměšováním imperialistických mocností, dnes především USA, do vnitřních záležitostí jiných zemí. Rozpor mezi tím, co ústy svých politických a ideologických představitelů imperialistické mocnosti o svém vztahu k právu na národní sebeurčení prohlašují, a tím, jak k němu ve skutečnosti přistupují, se stal už v uplynulé dekádě na pozadí Carterovy licoměrné kampaně o lidských právech zřejmější než předtím. To by bylo možno dokumentovat na událostech v řadě zemí, v nichž se v uplynulém období konfrontovaly postoje a činy imperialismu s úsilím národů, vystavených jeho útlaaku, o své sebeurčení. Zde chceme připomenout hlavně to, že princip národního sebeurčení se průběžně aktualizuje též v mnoha formálně nezávislých kapitalistických zemích. Jde o to, že ztráty, jež imperialismus utrpěl v minulém desetiletí, se snaží zkorigovat politikou zajišťovanou silou zbraní i nepřipustného nátlaku a vměšováním do vnitřních záležitostí četných zemí ve všech končinách světa. Vládnoucí kruhy USA, jak známo, otevřeně vyhláší „právo“ USA obhajovat silou zbraní své národní zájmy v oblasti na Blízkém východě, v Latinské Americe, i jiných místech vzdálených někdy od USA na tisíce kilometrů. Za pomoci nejhrubších a nejdobrodružnějších prostředků a metod se nejagresivnější síly amerického imperialismu v čele s R. Reaganem v otevřeném spojení s teroristickými a rasistickými režimy pokoušejí zabránit národům bojujícím ještě za osvobození uplatnit své právo na sebeurčení a podkopat politickou nezávislost mnoha suverénních států, včetně těch kapitalisticky nejvyspělejších. Typickou ukázkou toho, jak si „jestřábi“ amerického imperialismu představují řešení otázky sebeurčení, je barbarská agrese Izraele v Libanonu, kterou spolu se sionistickými kruhy připravili a všestranně podporují, a přepadení Grenady. USA vykonávají všemožný nátlak i na vyspělé kapitalistické země, své partnery z NATO i Japonsko, aby se podrobily diktátu nadnárodních monopolů v intencích upevnění vedoucí úlohy USA ve světě. Je zřejmé, že tento politický kurs dále vyhocuje rozpor mezi imperialismem a nejširšími vrstvami lidu.

Ještě širší vrstvy jsou dnes vtahovány do demokratického hnutí v důsledku akutního ohrožení míru ultrareakčními kruhy imperialismu v čele s monopolisty USA. Záměry těchto kruhů rozpoutat atomovou válku, hrozící zánikem veškeré civilizace, se dostávají do zjevného rozporu se zájmy národů celého světa. Tak se vytváří reálná základna pro vytvoření mohutného celosvětového mírového hnutí. V prvních řadách hnutí za obranu míru stojí komunistické strany. Strategií, kterou sledují, je vytvoření nejširší fronty odpůrců války, do níž možno začlenit i některé skupiny z řad buržoazie, které jsou jinak dělnické třídě nejvzdálenější. Tím je dán i charakter hnutí na obranu míru. Nemá

(11) Srv. Otázky míru a socialismu 1983, č. 11, s. 57.

specificky protiimperialistický charakter, avšak nakolik je zaměřeno proti hlavním podněcovatelům války, jimiž jsou „jestřábi“ nadnárodních monopolů, především z USA, nabývá objektivně protiimperialistický charakter.

K tomu, aby ideje i běžné, každodenní vědomí mas, jež subjektivně determinují chod událostí, dorostly ve svém celku do úrovně, kterou vyžaduje objektivně i subjektivně vyzrálá revoluční situace pro antimonopolistickou revoluci, k tomu je zapotřebí velkého úsilí a aktivity uvědomělého předvoje revolučního dělnického hnutí. Jak známo, na revoluční situaci i na samu revoluci naprosto nelze hledět bernsteinovským a očima historického fatalismu, jehož devizou je živelnost. Nelze-li revoluční situaci a revoluci předem stanovit, je zcela možné a v zájmech pokroku také nanejvýš žádoucí pro ně pracovat a urychlovat tak jejich příchod. Rozhodující význam přitom má ovlivňovat situaci tak, aby se masy mohly přesvědčovat o správnosti politiky komunistických stran na podkladě svých vlastních zkušeností.

2. Charakter obecně demokratických principů a úkolů

V obecnosti vycházíme z toho, že všechna významnější demokratická opatření, která se podaří dělnické třídě a jejím spojencům v revolučním protimonopolistickém boji prosadit, jsou nezbytně určitým oslabením kapitalismu, a tedy zároveň určitým, dílčím úspěchem dělnické třídy na cestě přípravy socialistické revoluce. Jako vedlejší produkt revolučního třídního boje představují i v rámci evolučního stadia kapitalismu v dané zemi určité přechodné mezistupně ve vývoji připravující negaci kapitalismu. Tyto mezistupně však nelze pokládat za produkt demokratické revoluce, pokud si přitom rozhodující pozice a vedení v oblasti mocensko-politické zachovává buržoazie.⁽¹²⁾ A to nezávisle na tom, má-li vláda, jež příslušná demokratická opatření realizuje, podporu komunistické strany, či jde-li o vládu s přímou účastí komunistů.⁽¹³⁾ O demokratickou

(12) K nejvýznamnějším mezistupňům v rámci evolučního stadia vývoje kapitalismu, představujícím ústupky vládnoucí buržoazie dělnické třídě a ostatním pracujícím, náleží nesporně zestátnění. Stejně jako kterákoli jiná demokratická reforma uskutečněná politickými exponenty monopolistické velkoburžoazie nemůže ani zestátnění nést jiný než v základě buržoazní charakter. To je dáno tím, že ekonomický sektor, který se jím konstituuje anebo rozšiřuje, funguje především a hlavně v intencích podstatných, dlouhodobých i bezprostředních zájmů monopolů. Přesto však by bylo chybou tuto funkci absolutizovat a přehlédnout, že zestátnění i v podmínkách státně monopolistického kapitalismu může v té či oné míře fungovat také ve prospěch revolučního hnutí dělnické třídy a jejích spojenců, přinést mu jak určitý pozitivní efekt bezprostřední, tak i vytvořit příznivější podmínky pro probíhání vlastních revolučních přeměn v dalším vývoji.

(13) Politická moc, v níž si vedení udržuje monopolistická buržoazie, nejenže nemůže jít v demokratizačních procesech dále, než připouští její třídní sociálně ekonomická pozice, ale nese s sebou vždycky také nástrahu vážných odklonů od programů demokratických reforem, k jejichž přijetí byla nucena tlakem lidových mas. To je dobře vidět například v Itálii v druhé polovině sedmdesátých let, kdy vláda křesťanského demokrata Andreottiho sice oficiálně přijímá programovou dohodu k provedení řady demokratických reforem (týkajících se boje s inflací, terorismem, reorganizace státního aparátu aj.), avšak v praxi se ji snaží na každém kroku okleštit anebo přímo zesabotovat. (Viz Únita z 2., 9., 15. a 16. července 1977.)

Přechodným evolučním mezistupněm byla v nedávné minulosti levicová vláda ve Francii. Avšak teprve v podmínkách vyzrálé revoluční situace by se vláda s účastí zástupců komunistické strany mohla vyvinout v předstupeň revoluční demokratické moci, účinně napomáhající rozvoji demokratické protimonopolistické revoluce. Ve Francii, kde měla komunistická strana ve vládní většině se socialistickou stranou čtyři ministerská křesla, musela za realizaci dohody se socialistickou stranou z roku 1981 neustále úporně bojovat. Při podpoře všech opatření vlády, která byla v souladu s touto dohodou, se zároveň distancovala od kursu svého koaličního partnera řešit vážné hospodářské potíže politikou poškozující široké vrstvy pracujících a sledujících zájmy monopolů. Byla tedy stranou vládní a bojující zároveň.

revoluci jde teprve tehdy, když se mění třídní podstata dané politické moci a vzniká diktatura lidu.

Přechodnému typu sociální revoluce odpovídá ovšem *přechodný typ revolučně politické moci*. Její konečný třídní charakter závisí na tom, které síly v ní nabudou vrchu, zda síly revolučního proletariátu, anebo síly sociálního reformismu a oportunismu. V prvním případě se prosadí hlavní a podstatná tendence společenského vývoje a demokratická revoluce bude přerůstat v revoluci socialistickou, v druhém retrográdní tendence kontrarevolučních sil vedoucí zpět ke kapitalismu.

Ani antimonopolistická demokratická revoluce není ovšem prosta momentů, které ji pojí s dřívější epochou buržoazních revolucí. K takovým patří celý komplex tzv. všedemokratických úkolů (zajišťování politických a občanských práv a svobod, rovnoprávnosti žen a mužů, národní a státní suverenity atd.), o nichž obecně platí, že jsou s kapitalismem jak ekonomicky, tak i politicky v zásadě slučitelné. Označit je za buržoazní je v daném případě možno jen vzhledem k jejich historickému původu. Jinak je ovšem třeba vycházet z toho, že kterýkoli obecně demokratický princip sám o sobě, tj. je-li vyjmut z konkrétních společenských vazeb, nemá v sobě nic, co by jej předem jakkoli sociálně třídně kvalifikovalo. Představa, podle níž nutno chápat všechny obecně demokratické požadavky a přeměny vždy a za všech okolností jako buržoazně demokratické, je naprosto mylná.[14] Pouze v určitém historickém kontextu, kdy obecně demokratické úkoly vyjadřují společenské potřeby boje proti feudalismu a prokletství cesty rozvoje kapitalismu, pouze tehdy nabývají tyto úkoly buržoazně demokratického charakteru. Dokonce i za situace, kdy se v demokratických revolucích na různých úrovních a stupních prolétá protifeudální boj s bojem protiimperialistickým a protikapitalistickým, který se za určitých podmínek pojí se socialistickou orientací, je i v ekonomicky zaostalých zemích paušální označování demokratických úkolů a přeměn za buržoazně demokratické neúnosným zjednodušením a chybou. Tím spíš pak v revolučních procesech v zemích kapitalistických.

Každý obecně demokratický úkol má pochopitelně své specifické kvalitativní určení, které je stejné dnes jako v minulosti. Jiné však ani nemůže být, nemá-li se vytratit vývojová identita toho kterého obecně demokratického úkolu. Toto kvalitativní určení se zakládá na vydělení těch specifických znaků, které se bezprostředně nabízejí. Takto jsou však obecně demokratické úkoly určeny jen velmi abstraktně, konkrétně mohou být určeny jen podle svého podstatného sociálně ekonomického a třídního obsahu v daném časoprostoru.[15]

(14) Odmítáme tezi, že „okolnosti vzniku obecně demokratických národních principů určují jejich základní charakter — charakter buržoazního demokratismu“ (kterou nacházíme v práci Karla Pomaizla *Marxismus a národnostní otázka*. Praha, Horizont 1978, s. 88), jakož i domněnka, že tato teze odpovídá stanovisku V. I. Lenina (viz tamtéž s. 173–4). Jsme zajedno s G. G. Vodolazovem, že „buržoaznost demokracie se projevuje nikoli v samotných právech (nic specificky buržoazního není ve svobodě slova, svědomí, shromažďování, v právu volit a být volen), nýbrž v charakteru jejich uplatňování v reálné skutečnosti.“ (G. G. Vodolazov: *Dialektika i revolucija, metodologičeskije problemy socialnoj revolucii*. Moskva, Nauka 1975, s. 197.)

(15) Jako formy vydělené z historické reality abstrahujícími operacemi našeho myšlení, nemají obecně demokratické principy žádnou samostatnou předmětnou existenci v objektivní realitě. V tomto smyslu jsou jen „abstraktním předmětem,..“ Proto však ještě nejsou formami ahistorickými. Abstraktnost těchto forem je totiž výrazem určitých obecných obsahových momentů demokratických potřeb a zájmů v určitých historických epochách. Abstraktnost obecně demokratických principů je tedy historicky určitá, promítá se v ní jak historická daného předmětu poznání, tak i historická samotného procesu poznání. Tím, že všedemokratické principy odrážejí určitou stránku konkrétních historických souvislostí, představují nikoli prázdnotu, ale obsažnou abstrakci.

Domnívat se tedy, že u uvedeného výchozího kvalitativního určení obecně demokratických úkolů možno zůstat a navíc mu bez ohledu na podstatně se měnící historické podmínky trvale přisuzovat pouze buržoazní kvalitu znamená, podle našeho názoru, opouštět dialektiku. Ve skutečnosti výše uvedené kvalitativní určení těchto úkolů není jejich jediným, a tím méně konečným kvalitativním určením. K plnému a rozvinutému kvalitativnímu určení kteréhokoli z nich možno dospět jedině, když jej přestaneme uvažovat pouze jako obecnost vyabstrahovanou z reality a samostatně neexistující a budeme jej chápat v jednotě s historicky zvláštním a jedinečným. Jejich rozvinutá kvalita je dána pouze konkrétním systémem společenských vztahů, v němž tyto úkoly vystupují jako jeho prvky, které jsou podřízeny základnímu zákonu tohoto systému a nadto i zákonům vyšších systémů, jejichž je daný systém jen částí. Hlubší a základní obsah obecně demokratických úkolů v antimonopolistické demokratické revoluci plyne tedy teprve ze vzájemné vazby těchto úkolů s ostatními úkoly, které revoluční proletariát a jeho třídní spojenci v této revoluci uskutečňují. Je dán tím, že obecně demokratické principy tu vystupují jako komponenty systému genetických strukturálních změn, zaměřených ve svém celku k podlomení těch nejzákladnějších pilířů kapitalistického řádu v dané zemi a vybudování demokracie, která — i když ještě není socialistickou — znamená už hluboký vlom do celkové struktury tohoto řádu.

V praxi nutno počítat s tím, že určité obecně demokratické úkoly se z etapy antimonopolistické revoluce přenesou do dalších etap revolučního procesu, nevyjímaje etapu vlastní socialistické revoluce. V takovém případě tyto obecně demokratické úkoly vystoupí v podřízené vazbě k socialistickým systémovým úrovním, stanou se součástí socialistické revoluce a krokem k socialismu. Na ještě vyšší systémové úrovni figurují samozřejmě zároveň jako součásti souběžného světového revolučního procesu. V této souvislosti nutno však zdůraznit, že považujeme-li obecně demokratické přeměny uskutečňované v kontextu socialistické revoluce plným právem za její integrální složky, naprosto je tím neztotožňujeme se specificky socialistickými úkoly proletariátu v této revoluci. Ty totiž odpovídají jen potřebám přímého a bezprostředního řešení rozporu mezi prací a kapitálem jako určujícího, rozhodujícího a hlavního rozporu kapitalistické společensko-ekonomické formace. Poněvadž obecně demokratické přeměny řeší nikoli tento, nýbrž jen některý z vedlejších rozporů kapitalismu, jsou toliko předsocialistickými úkoly proletariátu v socialistické revoluci. Tomu odpovídá jejich charakteristika jako *proletářsko-demokratických* úkolů. Ta je jasně odlišná od *proletářsko-socialistických* úkolů, jimiž přímo a bezprostředně plní proletariát svou historickou misi. Přitom třeba mít na paměti, že jak v rámci proletářsko-demokratických, tak i proletářsko-socialistických úkolů se uskutečňují jejich obsahové i funkční proměny a posuny podle toho, jak se rozvíjí a prohlubuje revoluční proces.

Široká škála demokratických úkolů a přeměn, jimiž se v současnosti vytvářejí podmínky pro přechod od kapitalismu k socialismu, anebo se tento přechod už přímo realizuje, a široké spektrum třídních a skupinových zájmů, které za tímto úkoly a přeměnami stojí, vyžadují precizaci „zaběhaných“ pojmů: reforma a revoluce, reformista a revolucionář.

Reformy v běžném smyslu jsou změny, při nichž se daný typ společensko-politické moci nemění. Jsou to tedy změny v evolučním stadiu vývoje, čili *evoluční reformy*. V protikladu k nim jsou změny vyznačující se sice postupností a zásahy „shora“, to jest znaky příznačnými pro způsob uskutečňování evolučních reforem, avšak podstatně zároveň měnícími daný typ společensko-politické moci. Jde o *revoluční reformy*. Při přechodu od kapitalismu k socia-

lismu jsou možné jen v důsledku lidové revoluce, čili jejich nezbytnou náležitostí je kombinace aktivity progresivních sil „shora“ a „zdola“ současně.

Základní rozdíl mezi revolucionáři a reformisty není v tom, že by snad první chtěli uskutečnit přechod od kapitalismu k socialismu jen ve formě převratných změn, kdežto druzí jen ve formě postupných změn. Revolucionáři, opírající se o vědecké učení marxismu-leninismu, neabsolutizují ani ten, ani onen způsob provádění společenských přeměn. K otázce, zda takové přeměny uskutečnit *metodou převratu* (označovanou tradičně za metodu revoluční), anebo *metodou postupných reforem* (označovanou tradičně za metodu reformátorskou), přistupují nikoli abstraktně, ale vždy nanejvýš *konkrétně*. Počítají s tím, že jedno opatření může být v různých situacích provedeno různou metodou. Základní rozdíl mezi revolucionáři a reformisty v dělnickém hnutí je v koncepci socialistického cíle a prostředků volených k jeho dosažení. Tím, že absolutizují reformy „shora“, reformisté usilují o socialismus jen čistě verbálně, zatímco reálně napomáhají jen a jen vylepšení kapitalismu.(16) Opravdoví revolucionáři mohou být dnes jen ti, kdo se při volbě cest a prostředků k socialismu orientují podle objektivních a vědou odhalených obecných zákonitostí tohoto přechodného období, k nimž patří především zákonitost třídního boje, socialistické revoluce a diktatury proletariátu.

Vědeckou neudržitelnost kontrarevolučních tezí buržoazního reformismu (klasicky u nás rozpracovávaných ideologií masarykismu), jež principiálně odmítají sociální revoluci a uznávají její oprávněnost jen, rozumí-li se jí evoluční reforma, dávno už vyvrátila praxe soudobého světového revolučního procesu. Tato praxe naopak mnohonásobně potvrdila pravdivost leninské teze, že přechod od kapitalismu k socialismu je možný jen socialistickou revolucí, že však konkrétní cesty této revoluce budou různé. Prokázala, že revoluce je možná jak ve formě převratu, tak také cestou postupné kvalitativní přeměny třídní podstaty politické moci, stupňováním a prohlubováním demokratických protimonopolistických revolučních reforem. Elementární podmínkou proměny této možnosti ve skutečnost je v obou případech: a) vystupňování třídního boje pokrokových společenských sil pod vedením dělnické třídy, který nakonec vyústí v politickou moc dělnické třídy, opírající se o podporu aktivní většiny neproletářských vrstev pracujících: b) rozbíjení starého státního aparátu a jeho nahrazení novým.

Резюме

И. Гоушка. Теоретические аспекты современной борьбы за демократию в капиталистических странах

По мере углубления в 70-е годы всеобщего кризиса капитализма и дальнейших сдвигов в соотношении сил в мире в пользу социализма, антидемократические тенденции монополистической буржуазии постепенно нарастают. Вызываемая ими экспансионистская политика, которую возглавили империалистические силы США — «ястребы», ставит на повестку дня задачи борьбы за отстаивание национального и государственного

(16) Kdyby se bralo za bernou minci to, jak hodnotí například Celořecké socialistické hnutí (PASOK) — které po volbách v říjnu 1981 vytvořilo vládu — reformu zavedenou zákonem o „zespolečenštění státního sektoru“, pak bychom ji museli chápat jako „rozhodující skok ke změně výrobních a společenských vztahů na ... cestě k samostatnému vývoji v zájmu socialistické přeměny“ (jak se uvádí v usnesení X. zasedání ÚV PASOK — viz Exermisis, 6. srpna 1983). Ve skutečnosti však jde jen o evoluční reformu, která není „ničím jiným než formou modernizace státně monopolistického kapitálu. Jde o realizaci sociálreformistické myšlenky, která ignoruje určující úlohu vlastnictví výrobních prostředků ve sféře rozdělování, směny a spotřeby“, jak píše D. Sarlis, člen politického byra Komunistické strany Řecka (viz Otázky miru a socialismu 1984, č. 2, s. 62).

суверенитета не только развивающихся, но и многих развитых капиталистических стран. Задачей номер один стала борьба за предотвращение угрозы термоядерной войны, ставящей под угрозу само существование человечества. Этим и объясняется тот факт, что потребность борьбы за демократию в послевоенном развитии становится все более актуальной. Путем проведения качественных изменений в механизме государственного и сверхгосударственного монополистического регулирования, неоконсервативная политика финансовой олигархии всюду стремится ликвидировать социально-экономические достижения и политические права, завоеванные народом в борьбе с правящим классом в предшествующие периоды. Альтернативная стратегия, разработанная коммунистическими партиями и отражающаяся в программе действий демократического движения наших дней, построена и осуществляется таким образом, чтобы рабочие и широкие слои народа понимали неразрывную связь между заметным ухудшением их уровня жизни и реакционным политическим курсом правящей монополистической буржуазии, в особенности милитаризмом, подвергающим риску судьбы человечества. Несмотря на то, что монополистическим кругам некоторых капиталистических стран удалось углубить свою гегемонию в отношении различных слоев народа, а тем самым частично затормозить революционное движение масс, влияющие на протяжении длительного времени факторы усиленного империалистического гнета и эксплуатации воздействуют в направлении развития революционной обстановки. Наиболее заметно воздействие таких факторов проявляется в среднеразвитых капиталистических странах, экономически зависящих от международного финансового капитала.

Все значительные демократические мероприятия, в том числе в рамках эволюционной классовой борьбы, представляют собой определенные переходные промежуточные ступени в развитии подготовляемого отвергания капитализма. Демократической антимонополистической революции, представляющей собой переходный тип социальной революции, отвечает переходный тип революционной политической власти — диктатура народа. Основное содержание революционных задач в антимонополистической революции определяется тем, что эти задачи выступают в качестве компонентов генетических структурных изменений, направленных в целом на подрыв основ капиталистического строя в данной стране и на построении демократии, которая, не являясь пока еще социалистической, означает глубокий перелом в общей структуре этого строя. Этому отвечает ее характеристика через пролетарско-демократические задачи. Эта демократия ярко отличается от пролетарско-социалистических задач, с помощью которых пролетариат прямо и непосредственно выполняет свою историческую миссию.

Опыт развития современного революционного процесса доказал, что социалистическая революция возможна как в форме переворота, так и в иной форме, т. е. может развиваться по пути постепенного качественного преобразования классовой сути политической власти, повышения интенсивности и углубления демократических антимонополистических революционных реформ. Элементарным условием превращения этой возможности в действительность в обоих случаях являются: а) активизация классовой борьбы прогрессивных общественных сил под руководством рабочего класса, опирающегося на поддержку активного большинства непролетарских слоев трудящихся; б) ломка старого государственного аппарата и его замена новым.

Summary

J. Houška: Theoretical Aspects of the Present Struggle for Democracy in Capitalist Countries

Hand in hand with the deepening crisis of capitalism as well as with other shifts in the power ratio in the world in behalf of socialism in the seventies, the anti-democratic tendency of the monopolistic bourgeoisie is growing to an extent making the expansionist policy, ensuing from it and headed by US imperialist „hawks“, impose tasks connected with the struggle for the defence of national and state sovereignty not only in developing but also in many capitalist countries and, as a task of paramount importance, the struggle for averting the threat of thermonuclear war endangering the very existence of mankind. Hence it follows that, in postwar development, the need of a struggle for democracy is becoming more acute. Through qualitative changes in the mechanisms of state and superstate monopolistic regulation, the neoconservative policy of the financial oligarchy everywhere endeavours to do away with the economic, social and political achievements gained by the people from the ruling class in the preceding stages. The alternative strategy worked out by communist parties and projecting itself in the action programme of the democratic movement of our time is conceived and realized so as to make the workers and broad population strata understand the inseparable interconnection between the

severe deterioration of their living standard and the reactionary political course of the ruling monopolistic bourgeoisie, and especially militarism hazarding the fate of mankind. Although, in some capitalist countries, monopolistic circles have succeeded in intensifying their hegemony in relation to the ample population strata and thus in partially slowing down the revolutionary upsurge of the masses, the long-term operation of the factors of intensified imperialist oppression and exploitation contribute, on the contrary, to the development of the revolutionary situation. It is these factors which manifest themselves most markedly in medium developed capitalist countries economically dependent upon the international financial capital.

As a byproduct of the revolutionary class struggle, all the democratic measures of major importance represent, even within the framework of the evolutionary stage of capitalism, certain transitory interstages in the development preparing the negation of capitalism. The democratic antimonopolistic revolution, which is a transient type of social revolution, corresponds to the temporary type of revolutionary-political power — the dictatorship of the people. The basic content of generally democratic tasks in an antimonopolistic revolution is determined by the fact that these tasks present themselves as components of the system of genetic structural changes aiming, in their entirety, at the destruction of the most fundamental pillars of the capitalist order in the given country and at the building up of democracy which — though it is not yet of a socialist character — implies a deep breakthrough into the general structure of this order. Their characterization as proletarian-democratic tasks corresponds thereto: it markedly differentiates them from the proletarian-socialist tasks through which the proletariat directly and immediately fulfils its historical mission.

The experience gained in the contemporary world revolutionary process demonstrates the fact that the socialist revolution is possible both in the form of an overthrow and by way of a gradual qualitative transformation of the class substance of political power, by a gradation and intensification of democratic antimonopolistic revolutionary reforms. In both cases, the elementary precondition of transforming this possibility into reality is a) the intensification of the class struggle of progressive social forces headed by the working class supported by an active majority of the nonproletarian strata of working people; b) the splitting up the old state apparatus and its replacement by a new one.